

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ КОМПЛЕКС «БАРВІНОК»
Дошкільний підрозділ

КОНСУЛЬТАЦІЯ ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ
«ДИТИНА І ЗВУКИ СВІТУ»

Підготувала:
Музичний керівник
Кривиченко С.І.
лютий, 2012

Аудіальний розвиток дітей як напрямок діяльності вихователя

Один з важливих напрямків розвитку дитини — аудіальний. Поряд із зором слух є провідним у формуванні психічних процесів, пізнавальної сфери. Втім, якщо тренуванню зорового аналізатора приділяється певна увага, то слуховий, на жаль, випадає з поля зору багатьох педагогів і батьків.

Зорієнтована на дитячу особистість сучасна дошкільна освіта передбачає, що дитина осягає світ не як ізольовану від неї об'єктивну реальність, а як взаємопов'язаний та взаємозалежний цілісний світ Природи, Культури, Людини та її власного внутрішнього єства. Цілісні уявлення про довкілля допомагають їй повноцінно орієнтуватися у ньому, розуміти його та взаємодіяти з ним; закладають основу світорозуміння та світогляду.

Все наше життя — це безмежжя різноманітних ситуацій та взаємодій зі світом, у яких ми набуваємо власного досвіду. А щоб успішно взаємодіяти із соціумом і зі світом взагалі, слід адекватно сприймати, розуміти, осмислювати й інтерпретувати різні його прояви.

У науковій літературі ця взаємодія розглядається як процес, що має три складові:

- 1) сприйняття інформації про довкілля;
- 2) відображення світу і себе в ньому; опрацювання отриманої інформації, її систематизація, аналіз, зберігання; смислоутворення; вибір форми поведінкової реакції, контроль за своєю діяльністю тощо;
- 3) зовнішня активність (реагування) у певній життєвій ситуації.

Головна складова цього процесу — відображення світу. Розуміємо його як свідомість, що формується протягом усього життя людини і визначає характер сприйняття нею світу та інтуїтивну поведінку.

Пізнаючи навколишній світ, дитина набуває необхідних їй уявлень, знань, умінь та навичок. У її свідомості формуються особистісні розуміння цінностей, ставлення, типи поведінки та спілкування тощо. Сукупність зазначених результатів пізнавальної діяльності дитини й утворює певну модель — картину світу.

Водночас ця **картина**, як система відповідних уявлень дитини, не може створюватися лише завдяки нескінченному процесу накопичення знань. Тут важлива здатність **бачити зв'язки й залежності** між об'єктами та явищами навколишньої дійсності, а також **осягати світ** у різних його аспектах: і через засвоєння певних наукових фактів, і через образи, ставлення та відношення.

ЗВУК - У КАРТИНІ СВІТУ

Однією з важливих характеристик багатьох предметів і явищ, з якими слід знайомити дитину, є **звук**. Звукові ознаки об'єкта слугують орієнтиром щодо

нього. За допомогою звуків, які більшою чи меншою мірою відрізняються один від одного, можна упізнати предмет: скажімо, що саме упало зі столу в сусідній кімнаті — книжка чи ніж? До того ж, у звукові відображаються й окремі властивості предметів, наприклад величина: ми здатні розпізнати, чи була книжка, що впала, великою чи малою, і чи був то столовий або ж складаний ніж? Окрім величини, за звучанням розпізнається матеріал, з якого вироблено той чи інший предмет, а саме: картон, дерево, метал, скло тощо. У звукові виявляються також важливі ознаки внутрішньої будови, наприклад наявність порожнин у непрозорому об'єкті. Звук допоможе виявити певні дефекти у предметі (наприклад, тріщину у склянці). Звуки, що їх видає об'єкт, на слух будуть здаватися різними, залежно від відстані до слухача. Так можна не лише розпізнати той предмет, який звучить, а й визначити, як далеко він перебуває. І саме просторовим характеристикам звучання завдячує пізнавальна складова нашого слухового сприйняття.

Наявність у просторі різних джерел звуку, їх переміщення, зміни гучності й тембру звучання — все це забезпечує нам умови найбільш адекватної поведінки в навколишньому середовищі. Добрий слух геть не зайвий, коли треба швидко реагувати на раптові зміни в оточенні, про що, насамперед, дає знати саме звук.

Слухом також розпізнаються процеси, явища та події: робота машин, діяльність людей, переміщення та пересування об'єктів. Помилково гадати, що дитина може вловлювати лише своєрідні звуки, притаманні різним предметам, процесам, явищам зокрема. Вона здатна сприймати й характерне складне, багатоманітне звучання певних сукупностей: лісу, поля, морського берега, заводу, великого міста абощо. Спроможна аналізувати його й визначати наявність різних об'єктів, їхнє розміщення, переміщення, розпізнавати знайомі процеси, що відбуваються в середовищі.

Сприймання багатьох невидимих предметів також стає можливим завдяки слуху. Так, наприклад, удень в лісі ніби й непомітно жодної пташки, але їхню присутність яскраво засвідчує весняний гомін — це хор, де кожний голос співає свою особливу пісню, за якою ми дізнаємося, якій пташці вона належить. Саме звуки сигналізують нам про недосяжні окові, в певну мить, об'єкти та процеси, які відбуваються в просторі. Коли ми працюємо у тихому приміщенні, наш слуховий аналізатор стає своєрідним сторожем і відображає зміни в досить широкому оточенні, яке зором у цей час не сприймається. Не лише ті звуки, які виникають незалежно від нас, а й ті, що породжені нашою діяльністю або надходять від предметів, з якими ми взаємодіємо.

Найбільш значущою є роль слухових відчуттів для розвитку мовлення та сприйняття музики. Насамперед вони забезпечують спілкування та взаємодію між людьми. Під час засвоєння найважливішої для людини знакової системи — фонематичної — розвивається мовлення як основний засіб спілкування та пізнання навколишнього світу. Його тембр, регістр, гучність, артикуляція і наголошеність разом із темпом — швидким чи повільним, квалптивим чи неспішним — розкажуть усе про комунікативні наміри співрозмовника.

Голос, як засіб вираження "Я", здатний умістити весь спектр людських почуттів.

Здатність звуку нести важливу інформацію, що налаштовує людину на той або інший лад, стала внутрішньою властивістю музичного мистецтва. Хоч як би воно не ускладнювалося, не розгалужувалось у формах — реакція слухача на осмислений звук — серцевина і сутність будь-якого музичного сприйняття. Тому вміння слухати й чути, розрізняти й розуміти звукове розмаїття довкілля, допомагає усвідомлено сприймати музику. Історичний розвиток людини забезпечив їй також набуття музичного слуху (звуковисотного, мелодійного, гармонійного, ладо-ритмічного).

Отже, звук є вагомою властивістю предметів і явищ навколишнього світу. Дійсність, у якій ми існуємо саме завдяки звукам, що надходять від неї, відображає реальний стан речей значно повніше, ніж коли сприймаємо її лише зором. Водночас звук є одним з регуляторів нашої поведінки та діяльності. Ми вміємо не просто чути, а прислухатися, зосереджуватися на звукових проявах, виявляти в них характерні особливості. Саме завдяки цій важливій здатності, ми сприймаємо й аналізуємо нескінченний потік інформації з навколишнього світу, адаптуємось до небаченого.

СЛУХОВИЙ РОЗВИТОК В СИСТЕМІ ПІЗНАННЯ

Народившись, дитина є, можна сказати, великим чутливим органом. Вона від природи здатна цілісно, не розчленовано, а отже, точно й адекватно сприймати те, що її оточує. Безпосереднє, чуттєве пізнання дійсності є першим рівнем пізнання. Чим дитина молодша, тим більше значення має в її житті чуттєвий досвід. У процесі сенсорного розвитку формує звукове диференціювання: спочатку за принципом "звучить-не звучить", далі — з урахуванням гучності, тембру, висоти звучання та визначення напрямку звуку (орієнтувально-пошукові дії). Із засвоєнням цих звукових характеристик вдосконалюється сприйняття малюком світу — він набуває повнішої предметності та цілісності.

Вже з перших місяців життя дитини її слухові реакції виказують яскравий соціальний характер: маля особливо активно реагує на голос людини, і найбільше — матері. З розвитком слухового розпізнання мовленого, дитина починає розуміти висловлювання тих, хто її оточує, а згодом формується й власне мовлення. Формування слухового сприйняття усного слова пов'язане з оволодінням системою звукових (фонетичних) кодів, що мають змістове значення.

Учені вважають, що першими виникли тональні мови, зокрема чимало далекосхідних, у яких висота звуків мовлення виконує функцію називання, позначення (у більшості європейських мов це забезпечується поєднанням мовних фонем). Тональні мови потребують доброго звуковисотного слуху, і саме він є у немовлят, які починають лепетати. До шести місяців у дитини складається вже достатній досвід мовного сприйняття, й ті звуки, яких немає у рідній мові, забуваються, зникають, оскільки їх не чути від дорослих.

Отже, можна говорити про дві підсистеми слуху людини — звуковисотний слух і звукомовленнєвий. Одна з них може бути високо розвиненою, а друга — ні. Так, коли дитина з повноцінним слуховим апаратом розвивається поза звуковою мовою, її мовленнєвий слух не буде сформований (діти-"мауглі"). Однак, якщо від самого початку вона зустрічається у звуковому світі найперше з мовленнєвими звуками, то розвиток мовленнєвого слуху пригнічує розвиток звуковисотного. Надалі дитина хоч і впізнає мелодію, навіть відтворює її, але вельми недосконало: не інтонує (не відтворює певну висоту звуків), а "гуде" голосом, промовляючи мелодію так само, як звикла промовляти фрази.

Скажімо: звук (як властивість предметів і явищ навколишнього світу), мовлення і музика — це аудіальна інформація. Вона виступає важливим засобом розвитку дитини на соматичному, психічному і ментальному рівнях, сприяє формуванню уявлень про світ, забезпечує умови найбільш адекватної поведінки у довкіллі.

Створювати цілісну аудіальну картину світу допомагає дитині набуття досвіду в ході слухового розвитку. Щодо терміну "аудіальний розвиток", то йдеться про здатність добре диференціювати звукові сигнали довкілля, вміння визначати їхню якість. У широкому розумінні аудіальний — це передмузичний розвиток дітей, який ґрунтується на вмінні слухати, чути й розуміти самого себе, людське оточення, навколишній шумовий, звуковий і музичний світ.

Необхідність передмузичного (аудіального) розвитку дитини зумовлена тим, що входження у світ музичного мистецтва зазвичай відбувається без урахування її слухацького досвіду. Музика як така з'явилася внаслідок пошуку гармонії серед хаосу звуків, який оточував людину. Тож для музичного розвитку дитини важливо їй також пройти шлях, схожий на той, яким ішло людство, створюючи музичну культуру. Генетична спорідненість мовленнєвих і музичних засобів виразності (інтонація, темп, ритм, динаміка, тембр) також засвідчує потребу попередньої аудіальної підготовки дітей. Вона має ширший зміст, ніж суто музичний розвиток, оскільки є основою повноцінного розвитку слухової уваги, мовлення, музичних здібностей малюка. Та й засоби загального аудіального розвитку дитини також значно ширші, ніж музичного. Залежно від підпорядкування та поетапного засвоєння їх об'єднують у тріади: "шум — звук — музика", "хаос — ритм — гармонія", "тиша — мовчання — пауза", "голос — інтонація — тембр", "жест — мовлення — спів".

З огляду на вищенаведене впливає, що в процесі аудіального розвитку дошкільнят, маємо розв'язувати такі завдання:

- ◆ ознайомлювати дошкільнят зі звуковим розмаїттям світу;
- ◆ вчити розрізняти й розуміти звуки довкілля;
- ◆ допомагати адаптуватися до звукового середовища;
- ◆ сприяти набуттю початкового музичного досвіду.

Оскільки дошкільня освіта спрямована на формування у дитини картини світу — образу природного, предметного, соціального довкілля та

внутрішнього життя людини, для реалізації поставлених завдань дітей заглиблюють у різні звукові середовища:

- 1) "близьке" — звуки будинку, природи, села, міста; >
- 2) "далеке" — звуки морів та океанів, Космосу;
- 3) звуки, які передають внутрішній стан людини, її почуття й думки.

Так, наприклад, під час вивчення домашнього аудіального середовища, дітям пропонують самотійно, спираючись на власний життєвий досвід, навести приклади шумів та звуків, які вони чують: скрипіння дверей, шум ліфта, цокіт підборів, звук кроків на сходах, дзвін посуду, свист чайника, шурхіт паперу тощо. Для закріплення матеріалу пропонують скласти звукові партитури на теми: "Ранок у родині", "Вечір у родині", "У бабусі на кухні" тощо.

Бажані результати роботи

Ефективність аудіального розвитку дошкільнят значною мірою залежить від уміння вихователя уникати прямого повідомлення необхідних знань; створювати ситуації, що сприяють самотійному пошуку відповідей на запитання, способів діяльності; виховувати нестандартне мислення. Відтак дитина вчиться:

- 1) зосереджувати увагу на предметі, який звучить, диференціювати зони аудіального сприйняття (ближня, середня, дальня);
- 2) визначати напрямок звуку (орієнтувально-пошукові дії);
- 3) розрізняти шумові звуки за гучністю;
- 4) виділяти звучання певного предмета з ряду запропонованих;
- 5) розрізняти звучання кількох звукових сигналів (немузичних шумів та музичних інструментів), виділяти з-поміж них однакові за звучанням;
- 6) відтворювати послідовності звукового ряду за умови зорового співвіднесення з предметами (інструментами) і без нього;
- 7) розрізняти висоту музичного звуку — від найвіддаленіших звуків, що видає інструмент, до найближчих;
- 8) розрізняти співвіднесення музичних звуків: таких, що піднімаються вгору і опускаються вниз поступінно; таких, що йдуть вгору і вниз через ступінь; побудованих на одному звукові; таких, що звучать по два-три водночас;
- 9) розрізняти ритмічний малюнок (певну послідовність поєднання довгих і коротких звуків) — від розрізнення меншої кількості малюнків до більшої; збільшення складності ритмічних малюнків;
- 10) сприймати тембри та гучність звучання — кількісне збільшення пропонованих дітям інструментів та градацій гучності звучання (від трьох до семи) і більш тонке, диференційоване розрізнення їх.

Вивчаючи властивості звуку, діти дізнаються, що звук може бути гучний і тихий; високий і низький; довгий і короткий; може мати особливий характер або певне забарвлення: м'який, різкий, густий, дзвінкий, співучий тощо. Дитина має дістати не лише точне уявлення про звук як такий, а й вивчити можливості свого голосу. Тут знадобляться звуконаслідування,

скандування, глісандо (плавний перехід від одного звуку до іншого через усі звуки, що між ними у звукоряді) тощо.

Передмузичний (аудіальний) розвиток дитини оптимізує її входження у світ музичного мистецтва. На музичних заняттях у відповідності до тематики шумів і звуків навколишнього середовища, дітям доцільно слухати й аналізувати програмні музичні твори, з відповідним образом, наприклад: "Нова лялька", "Мати" з "Дитячого альбому" Петра Чайковського, "Ранок", "Сміливий вершник" Едварда Гріга, "Політ джмеля", "Море" Миколи Римського-Корсакова і т. ін.

Дослідженнями педагогів і психологів за останні 200 років доведено: здобутки дошкільного віку істотно впливають на весь подальший шлях розвитку людини, її становлення як особистості, суб'єкта власної життєдіяльності. Критичне осмислення сучасної теорії і практики дошкільної освіти засвідчує, що **аудіальний розвиток дитини ще недостатньо реалізований у педагогічній практиці. Відтак нагальним стає наукове та практичне забезпечення цього напрямку роботи з дошкільнятами.**

ЛІТЕРАТУРА

ж. «Дошкільне виховання», 2011, № 7, стр. 16-20